

**РОЛЬ ЕТИЧНИХ НОРМ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ
КОНСУЛЬТУВАННІ: ВІД МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО
ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ**

Бондаренко Галина, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID 0000-0002-5302-4589

E-mail: bondarenkohv@gmail.com

Клименко Юлія, докторка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

Роєнко Світлана, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1250-6458

E-mail: s.o.roienko@udpu.edu.ua

У статті аналізуються основні проблеми етичної складової професійної діяльності консультанта при роботі з клієнтами. Зазначається, що духовно-моральні питання стосунків відображено в етичних принципах і нормах допомагаючих практик, зокрема соціально-психологічного консультування, а практична діяльність консультанта регулюється етичним кодексом, що передбачає дотримання ним загальних професійних стандартів, у т. ч. етичних принципів як вимог, яких необхідно дотримуватися при консультуванні особистості, яка звернулась за допомогою. Розглянуто найгостріші суперечності етичних систем, що впливають на процес консультування. Ставиться проблема дослідження детермінант сприйняття етичних дилем консультантом і ухвалення рішення у подібних ситуаціях. Етика консультанта є найважливішою професійною компетентністю, формування якої не лише можливе на етапі навчання майбутніх фахівців, а має стати стрижнем, основою їх підготовки.

Ключові слова: професійна діяльність; професійні відносини; консультант; консультування; етичні кодекси; етичні принципи; етичні дилеми; професійна етика; моральна відповідальність; права; особистість.

**THE ROLE OF ETHICAL NORMS IN SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL
COUNSELING: FROM MORAL RESPONSIBILITY TO LEGAL RESTRICTIONS**

Bondarenko Halyna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID 0000-0002-5302-4589

E-mail: bondarenkohv@gmail.com

Klymenko Yuliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

Roienko Svitlana, PhD in Pedagogical Sciences Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-1250-6458

E-mail: s.o.roienko@udpu.edu.ua

The article analyses the main problems of the ethical component of a consultant's professional activities when working with clients. It is noted that the spiritual and moral issues of helping relationships are reflected in the ethical principles and norms of helping practices, in particular social and psychological counselling, and the practical activity of a consultant is regulated by a code of ethics, which provides for compliance with general professional standards, including ethical principles as requirements that must be met counselling a person who has sought help. The analysis of the codes of ethics showed that, in general, all communities of consultant-psychologists and consultant-psychotherapists consider the same principles of professional activity and professional relations as the basis for their work. Each community puts its own emphasis on ethical principles, distinguishing them as independent provisions of the code. The most acute contradictions of ethical systems that affect the process of counselling are considered. The norms of behavior of a professional consultant in professional activities are the fulfillment of the standards of his own professional and scientific obligations to clients, to the professional community and to society. This includes responsibility for professional actions, statements, recommendations; maintaining high standards of competence, maintaining professional boundaries, avoiding relationships that create a conflict of interest; choosing research topics, methods used in research, analysis and reporting; maintaining concern for the interests of the client; taking into account one's personal limitations. The problem of studying the determinants of the perception of ethical dilemmas by a consultant and decision-making in such situation is raised. Consultant ethics is the most important professional competency, the formation of which is not only possible at the stage of training future specialists, but should become the core, the basis of their training.

Key words: professional activity; professional relationships; consultant; consulting; codes of ethics; ethical principles; ethical dilemmas; professional ethics; moral responsibility; rights; personality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Практична діяльність соціально працівника, психолога в соціальній сфері регулюється етичним кодексом, що передбачає дотримання ним загальних професійних стандартів, у т. ч. етичних принципів як вимог, яких необхідно дотримуватися у консультиванні [2]. Як засвідчив аналіз етичних кодексів, загалом усі спільноти фахівців соціальної сфери підставами для своєї роботи вважають одні й ті самі принципи професійної діяльності та професійних відносин. Професіонал-консультант обов'язково має дотримуватися етичних принципів у питаннях: дотримання конфіденційності інформації, отриманої від клієнта; опису ситуацій із практики у спеціальній літературі; обговорення ситуацій із практики із колегами; фінансової домовленості; ступеня втручання в особисте життя клієнта; емоційної близькості; приховування інформації (наприклад, травматичного характеру). З метою недопущення перерахованих вище та інших етичних порушень професійними спільнотами і розробляються професійні кодекси, які і сприяють дотриманню моральних принципів та правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етичні засади діяльності у консультаційній сфері вивчали І. Спільник, П. Спільник. Психологічне консультування як важливу складову професійної соціальної роботи досліджувала Н. Сойма. Алгоритм налагодження контакту з клієнтами при наданні консультативної допомоги психологом та соціальним працівником представлено у матеріалах Т. Пашко, О. Гліченко. Однак, нині залишається недостатньо дослідженим такий аспект, як роль етичної складової професійної діяльності консультанта при роботі з особистістю.

Мета статті – аналіз основних проблем етичної складової професійної діяльності консультанта при роботі з особистістю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожна спільнота ставить свої акценти в етичних принципах, виокремлюючи їх як самостійні положення кодексу.

Принцип поваги містить у собі вимоги до того, як заведено у професійному суспільстві ставитися до клієнта, до колег суміжних професій, інститутів та організацій, які вони представляють. При цьому кожен кодекс містить малу деталізацію, розшифровку цього феномена. Що означає «повага до особистої гідності, прав і свобод людини»? Що конкретно має робити консультант? Деякі кодекси позначають правила професійної етики і, узагальнюючи їх, можна скласти уявлення про те, що виявляти повагу щодо клієнта означає: діяти у межах закону про права людини; визнавати значення автономії та саморегуляції особистості у контексті міжособистісних відносин; дотримуватися інтересів клієнта; керуватися правилом «не нашкодь»; дбати про соціальне становище Клієнта та пов'язаних із ним осіб; виявляти неупередженість; приймати його як унікальну особистість, незалежно від його віку, статі, сексуальної орієнтації, національності, приналежності до певної культури, етносу і раси, віросповідання, мови, соціально-економічного статусу, фізичних можливостей та інших підстав.

Дотримуватися принципу поваги по відношенню до колег означає: приймати традиції, принципи та практики споріднених професій; надавати повну інформацію про клієнтів у разі взаємодії кількох фахівців і створення атмосфери взаємної довіри; врахування прерогатив і зобов'язань інститутів та організацій, які об'єднують цих фахівців.

Принцип відповідальності у більшості етичних кодексів представлений самостійно, і достатньо повно описує норми поведінки професіонала-консультанта у професійній діяльності. Основним його змістом є виконання консультантом стандартів власних професійних і наукових зобов'язань перед клієнтами, перед професійною спільнотою та суспільством загалом. Зокрема, це відповідальність за: професійні дії, висловлювання, рекомендації; підтримання високих стандартів компетентності; підтримання професійних кордонів, уникнення стосунків, що створюють конфлікт інтересів; вибір тем дослідження, методів, що використовуються у дослідженні, аналіз і звіт; дотримання турботи про інтереси клієнта; врахування своїх особистісних обмежень (включно з емоційними обмеженнями, етичними уявленнями); персональну відповідальність у вирішенні питань етичного характеру, звернення до комісії з етики за консультацією.

Етичний кодекс виокремлює самостійний принцип – принцип чесності, включаючи до нього багато позицій, які в інших кодексах мають співвіднесеність з іншими принципами (компетентності, відповідальності, конфіденційності, принципами процесу консультування, регламентації дослідницької діяльності та професійних стосунків тощо). Зміст принципу чесності розкриває етику поведінки фахівця в ситуаціях стосунків із клієнтом, із професійною спільнотою, прояві себе у публічному просторі. Прикладами порушення принципу чесності можуть стати: неправдива інформація про освіту фахівця-

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

консультанта, його кваліфікацію, привласнення чужих текстів, використання матеріалів колег без посилання на авторство, проведення дослідження без інформування клієнта про те, як використовуватимуться отримані дані, будь-яке маніпулювання клієнтом у питаннях грошових стосунків і т. ін.

Принципи, що регламентують професійну позицію консультанта у взаєминах із клієнтами загалом в усіх кодексах розкриваються дуже близько за змістом.

Принцип компетентності містить: підтримання високих стандартів професійної діяльності; визнання меж власної діяльності та обмеження власних технік; використання у своїй роботі лише тих технік, для застосування яких є достатня кваліфікація; знання професійної етики; необхідність професійної освіти та особистісного розвитку; надання клієнту достовірної інформації про себе.

Принцип конфіденційності полягає у тому, що інформація, отримана фахівцем-консультантом у процесі роботи з клієнтом на основі довірчих стосунків, не підлягає навмисному або випадковому розголошенню поза узгодженими умовами. Також це стосується даних, отриманих у результаті проведеного дослідження, даних про клієнтів колег, зберігання інформації. Порушення принципу конфіденційності відбувається, коли: не існує іншого способу допомогти клієнту, як тільки в разі порушення принципу конфіденційності; є очевидним, що за дотримання фахівцем принципу конфіденційності виникне небезпека для здоров'я або життя клієнта, фахівця та / або третіх осіб; фахівець має бути впевненим, що у разі порушення принципу конфіденційності небезпеку для клієнта, фахівця та / або третіх осіб буде обмежено або зовсім усунуто.

Дотримання принципу благополуччя клієнта передбачає дотримання принципу «не нашкодь». Це стосується поваги до особистості клієнта, врахування його інтересів, інформування про процес консультування, використання технік і методів. Фахівцю-консультанту необхідно уникати двоїстих стосунків із клієнтом, будь-яких стосунків, які можуть призвести до конфлікту інтересів, уникати експлуатації довіри та залежності цих людей.

Принципи процесу консультування у кожному кодексі мають свою специфіку і прописані відповідно до професійної спеціалізації спільноти фахівців. Це ж стосується і принципу використовуваних у роботі методів.

Принципи, що регламентують діяльність консультанта як представника цього співтовариства, в усіх етичних кодексах виражають близькі за змістом правила і норми:

- регламентація професійних відносин: повага щодо потреб, спеціальних знань і зобов'язань своїх колег у сферах психотерапії, психології, медицини, соціальній сфері та інших професій; повага до прерогатив і зобов'язань інститутів та організацій, які об'єднують цих фахівців; розуміння сфери компетентності споріднених професій; знання і прийняття до уваги традицій і практик інших професійних груп;

- регламентація дослідницької діяльності: повага до людей, які беруть участь у дослідженні, турбота про їхню гідність і благополуччя; дотримання положень і професійних стандартів, що регулюють проведення досліджень, у яких випробовуваними є люди; дотримання суворих застережень, щоб захистити права людей – учасників; необхідне укладення чіткої та чесної угоди з учасниками дослідження до їхньої участі, при цьому роз'яснюються зобов'язання і відповідальність кожного; дослідник має поважати свободу людини відмовитися від участі чи вийти із дослідження у будь-який час; захист учасника від фізичного і психічного дискомфорту, шкоди і небезпеки, що їх можуть спричинити;

- принципи навчання та професійного розвитку: постійна професійна освіта та особистісний розвиток; співпраця між викладачами, супервізорами, консультантами та студентами; сприяння відкритості науки, навчання та практики; чітке представлення

своїх професійних завдань та відповідних цим завданням функцій; викладачі, консультанти на початку своєї роботи у межах процесу навчання чітко роз'яснюють студентам межі конфіденційності та за потреби повертаються до цього питання; інформація про клієнтів на лекціях та супервізіях (у письмовому чи усному вигляді) надається тільки після її обробки таким чином, що клієнта неможливо ідентифікувати; інформація про клієнтів на лекціях та супервізіях (у письмовому чи усному вигляді) надається лише після її обробки таким чином, що клієнта неможливо ідентифікувати.

Принципи прояву себе у публічному просторі стосуються питань формування позитивного іміджу та самопрезентації консультанта в мережі Інтернет і ЗМІ, вимог до надання інформації про себе та власну професійну діяльність, просування та реалізації послуг у соціальних мережах. Фахівець-консультант має заявляти про себе як про фахівця, що використовує науково обґрунтовані підходи, інформувати населення про дослідження, які проводять у тому чи іншому консультативному напрямі, роз'яснювати суть консультування, проводити публічні заходи (просвітницькі лекції, виступи на телебаченні), давати інтерв'ю у ЗМІ. І, безумовно, важлива інформаційно-просвітницька робота із клієнтами, щоб вони могли зробити усвідомлений вибір фахівця.

Сучасна ситуація поставила професійні спільноти перед необхідністю розгляду нової форми надання допомоги клієнтам в онлайн-форматі. У зв'язку з цим потрібне екстрене розроблення додаткових документів, що регулюють правила сеттингу та етики надання допомоги.

Таким чином, якість відносин фахівця-консультанта із клієнтом багато у чому залежить від того, які правила регулюють ці відносини.

Безсумнівно, фахівцям-консультантам для проведення якісного соціально-психологічного консультування необхідно володіти як теоретичними знаннями, так і практичними вміннями. Відносини у соціально-психологічному консультуванні базуються на таких принципах, як довіра, емпатія, прийняття, безпека, безоціночність. Тому однією із найважливіших складових якісного соціально-психологічного консультування є дотримання фахівцями етичних норм. Знання етичних засад консультанта є умовою для створення терапевтичних стосунків. Етичні норми, правила та принципи, яких має дотримуватися фахівець у своїй діяльності, акумулюються у поняття «професійна етика». Професійна етика – це комплекс норм, правил і моральних цінностей, які повинні мати місце в поведінці та діяльності фахівця. Слід констатувати, що професійна етика багато у чому залежить від особливостей професійної діяльності, конкретної ситуації, особистості фахівця, його світогляду, установок і цінностей. Тому необхідно приділяти особливу увагу формуванню професійної етики фахівця ще на етапі навчання у ЗВО.

Таким чином, говорити про професіоналізм, компетентність фахівця-консультанта, про гарантії якісного надання консультативних послуг можна, лише якщо він дотримується принципів професійної етики. В освітньому процесі, на стадії підготовки майбутніх фахівців-консультантів украй важливо ставити завдання формування здатності розуміти соціальну значущість професії та вміння, бажання дотримуватися етичних принципів.

Між тим на сьогодні існує низка проблем, які є предметом дискусій професійної спільноти та науковців:

- відсутність правової регуляції та механізмів захисту клієнта і фахівця консультанта від неправильних дій. В Україні немає сформованого механізму, що забезпечує дотримання норм Етичного кодексу консультанта, який би містив як етичний аудит, так і регуляцію системи етико-правових санкцій за порушення етичних норм і правил;

– проблеми функціонування професійних спільнот як основних адміністративних центрів виконання професійного етичного кодексу консультанта. Для розв'язання проблем етичної сфери лише правової регуляції недостатньо, дія права обмежена як часовими межами, так і відсутністю зворотної сили, впливом на дію закону умов нестійкого стану суспільства. Звісно, професійна спільнота давно усвідомила, що там, де закінчується дія закону, мають починати діяти професійні етичні обмеження. Однак рішення з приводу організації роботи етичних комітетів мають вельми розрізнений і неорганізований характер, оскільки потребують адаптації під умови існування спільнот у нашій країні.

– недостатність етичної освіти консультантів (недостатність спеціалізованих дисциплін, спрямованих на підвищення обізнаності майбутніх фахівців-консультантів у питаннях етики, дефіцит спеціалізованої літератури та занять, присвячених ідентифікації конфліктів інтересів і способам розв'язання моральних дилем, аналізу типових ситуацій, що виникають на практиці, тренінгів, спрямованих на розв'язання етичних проблем з експертами та супервізорами [3].

Одним із головних чинників значущості обговорення виокремлених вище проблем є випадки порушення етики фахівцями-консультантами. Проблема порушень містить безліч аспектів, що стосуються як стандартів взаємодії консультантів із клієнтами, так і функціонування професійних співтовариств, кваліфікації консультантів-практиків і законодавчої бази, що лежить в основі професійної консультативної діяльності.

У Європі прижився вислів «Етичний бізнес – здоровий бізнес» [5]. За кордоном дотримання етики міцно підкріплюється простими комерційними міркуваннями, бажанням уникнути негативних відгуків у пресі, претензій і судових позовів. Чи багато клієнтів, які звертаються по соціально-психологічну консультацію в Україні, знають про існування етичних комітетів, про значущість членства фахівця у професійному співтоваристві? Випадки звернень до етичних комітетів поодинокі, найчастіше вони обмежуються рідкісними обговореннями в Інтернеті. В Україні питання дотримання етики – це скоріше питання особистої моральності консультанта. У своїй приватній практиці здебільшого фахівець-консультант працює в умовах нерефлексованого морального вибору, коли його професійна і соціальна відповідальність мінімальна, а можливе етичне порушення не тягне за собою жодних правових санкцій. Таким чином, ситуація етичної дилеми з етичного виміру переходить у психологічний, особистісний, де ухвалення рішення залежить не стільки від досконалості професійної етичної системи, скільки від зрілості індивідуальної свідомості фахівця, усвідомленості прийняття ним тієї чи іншої етичної системи, його ціннісних настанов і світогляду, особистісної зрілості та мудрості.

Розглянемо найгостріші суперечності, виокремлені на основі аналізу результатів досліджень у сфері психологічної етики та деонтології, що призводять до виникнення етичних проблем у професійній діяльності фахівця-консультанта.

1. Дилема професійної та особистої етичних систем [7]. Вимоги етичного стандарту допоміжних професій, зокрема і до фахівця-консультанта, є дуже високими порівняно із середнім рівнем індивідуальної моральності у суспільстві. Наслідком цього є виникнення феномену подвійного етичного стандарту у фахівців допоміжних професій. Він полягає у дотриманні двох етичних систем: професійної (на роботі) та індивідуальної, моральні домагання якої на порядок нижчі у повсякденному житті. Як правило, у такій ситуації виникає два варіанти результату подій. За позитивного результату висока етична планка професії спонукає людину особистісно розвиватися і призводить до усвідомленої інтеріоризації професійних етичних принципів, що сприяє мінімізації ціннісних конфліктів. У другому варіанті етичний професійний кодекс заучується як правила

поведінки, необхідні для реалізації професійної ролі. Однак у такому разі у ситуації ціннісного конфлікту дотримання професійного кодексу вимагатиме великих вольових зусиль від фахівця, що може призвести до швидкого професійного вигорання [1]. Також подвійний моральний стандарт може сприяти порушенню принципів Етичного кодексу консультанта в ситуаціях так званого «слабкого морального вибору», коли невиконання вимог кодексу не тягне за собою покарання і серйозних наслідків, натомість несе комерційну чи іншу вигоду.

2. Дивергенція цінностей психологічних шкіл [8]. Основою моральної свідомості особистості є світоглядна система. При винесенні складної етичної дилеми на обговорення психологічного співтовариства, членами якого є представники різних шкіл консультування, нерідко відбувається трансляція моральних колізій, що виникають у ситуації взаємодії людей, які мають різні моральні орієнтири. Кризовий стан у сфері моральності спричинений дивергенцією уявлень про цінності у ситуації складного розмаїття і зростаючої інтенсивності взаємодії культур як у сучасному суспільстві, так і у психологічній методології та практиці зокрема. Світова наука перебуває в процесі інтеграції, де неминуче оголюються ціннісно-моральні підвалини різних теорій і підходів, що є відображенням ідеалів культур, які їх породили.

3. Дилема моралі справедливості та моралі турботи [9]. Однією із найскладніших типів ситуацій вибору є етичні дилеми. Етична дилема являє собою ситуацію морального вибору, вихід з якої передбачає лише два взаємовиключні рішення, причому обидва рішення не є бездоганними з моральної точки зору. Іншими словами, фахівцеві необхідно обрати, якого етичного принципу кодексу він дотримуватиметься у конкретному випадку, а який доведеться порушити. Сюди ж можна віднести ситуації, коли виконання постулату професійної етики призведе до порушення суспільних етичних принципів.

На Заході у соціальній роботі для розв'язання проблеми виникнення подібних дилем пропонується Екран Етичних принципів, що являє собою ієрархію принципів за значущістю [6]. У свою чергу в Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України є принцип автономії та свободи, який свідчить, що соціальний працівник має ухвалювати рішення, які сприяють автономії людини, її незалежності та свободі [2]. У ситуації, коли людина збирається завдати шкоди собі або комусь іншому, соціальний працівник зобов'язаний втрутитися, оскільки етичний принцип захисту життя – на першому місці в ієрархії принципів, що побудована на логіці вибору найменшого з двох зол, логіці допущення найменшої шкоди насамперед суспільству і потім підопічному.

У соціально-психологічному консультуванні механізм ухвалення рішення у такій складній ситуації не може регулюватися лише раціональним розставленням пріоритетів етичних принципів, адже вибір потрапляє під вплив цілої сукупності чинників внутрішньої детермінації (професійні та особисті цінності, досвід професійної діяльності, вік, особиста історія консультанта, особливості стосунків із клієнтом, емоційний інтелект, толерантність до ситуації невизначеності і т. п.).

Для того щоб знайти варіанти розв'язання проблем етичної регуляції, необхідно спиратися на теоретико-методологічну схему, до якої буде запропоновано пояснювальний принцип. Керон Гілліган описала концепцію, згідно з якою процес морального розвитку являє собою переплетення двох шляхів: шляху моралі справедливості та шляху моралі турботи, зумовлених чоловічим і жіночим типом розвитку. Мораль справедливості, так званий чоловічий тип розвитку, ґрунтується на прогресі автономності, захисті фундаментальних прав на життя та самореалізацію. Світ активності людей такого типу – це світ ієрархії зв'язків співпідпорядкування. Вони говорять мовою моралі справедливості, права невтручання, законності. Мораль турботи, мораль жіночого типу розвитку, заснована на усвідомленні значущості зв'язку

взаємозалежності між людьми. Це мораль емпатії, мораль любові та турботи, її мова – це мова відповідальності та егоїстичності. Згідно із цією концепцією, ідеал моральної зрілості – комплементарне поєднання цих двох типів моралі [4]. Обидва типи моралі самі по собі не є повноцінними з точки зору морального розвитку. У дилемі, що розглядається, один із варіантів розв'язання, що ґрунтується на виконанні громадянської відповідальності, загалом співзвучний моралі справедливості. Другий варіант розв'язання заснований на співпереживанні та захисті насамперед прав особистості клієнта, співзвучний моралі турботи. Обидва варіанти не є бездоганними з етичної точки зору. Вони можуть критикуватися як з позицій дефіцитарності сприйняття самої дилеми, недостатнього занурення у ситуацію, засад консультативного контакту, так і з позиції недостатньої самоідентифікації фахівця як відповідальної перед клієнтом особи, професійною спільнотою та громадянським суспільством.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Духовно-моральні питання допомагаючих стосунків відображено в етичних принципах і нормах допомагаючих практик, зокрема соціально-психологічного консультування. Центральними проблемами сучасної підготовки кваліфікованих, фахових спеціалістів є проблеми побудови та зміцнення професійної ідентичності та пов'язаних із нею виборів щодо захисту інтересів клієнтів у повсякденних та інших ситуаціях, а також проблеми готовності та здатності спеціалістів до змін, до роботи в умовах не лише мікросоціальних та індивідуальних криз, з якими вони стикаються, а й макросоціальних криз та змін, що є загальними для фахівця та його підопічних. Спроби «осучаснити» етичні принципи консультування часто пов'язані із професійними деформаціями окремих спеціалістів і деструкцією практик допомоги як таких. Заміна «старих» етичних принципів «новими» означає знищення допомагаючих практик, зокрема перехід в апсихологічні, апрофесійні практики політичного маніпулювання і споживання. Дане дослідження не претендує на вичерпність висвітлення проблеми. Предметом подальших досліджень є питання формування та розвитку етичних навичок при підготовці майбутніх фахівців-консультантів у закладі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міщенко, М.С. Психологічні чинники запобігання синдрому емоційного вигорання у майбутніх практичних психологів. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 236 с.
2. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. Міністерство України у справах молоді та спорту. Наказ N1965 від 09.09.2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text> (дата звернення 11.04.2025).
3. Сафін, О.Д. Інтерв'язія як засіб підготовки майбутнього психолога до консультативної роботи. Колективна монографія «Освітні новації в контексті вітчизняного і зарубіжного досвіду: теорія і практика». К.: ФОП Ямчинський О.В., 2020. С. 165–181.
4. Brown, Mary Ellen. Hazards of Our Helping Profession: A Practical Self-Care Model for Community Practice. Social work. 2019. 65 p. URL: <https://www.recoveryanswers.org/assets/Hazards-of-our-Helping-Profession.pdf> (дата запити: 11.04.2025).
5. Colin Fisher and Alan Lovell. Business Ethics and Values: Individual, Corporative and International Perspectives. Second Edition. Pearson Education Limited Edinburgh Gate Harlow Essex, England. 2006. 606 p.
6. Gilligan, Carol. Mapping the moral domain: a contribution of women's thinking to psychological theory and education. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1989. ISBN 9780674548312.
7. Kolay Akfert, S. Ethical Dilemmas Experienced by Psychological Counsellors Working at Different Institutions and their Attitudes and Behaviours as a Response to These Dilemmas. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 2012. Vol. 12, Iss. 3, P.1806–1812.

8. Loewenberg, F. Ethical decisions for social work practice (4th ed.) Itasca, IL : F.E. Peacock, 1992. 322 p.
9. McConnell, T. Moral dilemmas. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2002. 15 Apr. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-dilemmas/> (дата запыту: 10.04.2025).

REFERENCES

1. Mishchenko, M.S. Psykholohichni chynnyky zapobihannia syndromu emotsiinoho vyhorannia u maibutnikh praktychnykh psykholohiv. Uman : VPTs «Vizavi», 2016. 236 s.
2. Pro zatverdzhennia Etychnoho kodeksu spetsialistiv iz sotsialnoi roboty Ukrainy. Ministerstvo Ukrainy u spravakh molodi ta sportu. Nakaz N1965 vid 09.09.2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text> (data data zapytu: 11.04.2025).
3. Safin, O.D. Interviziia yak zasib pidhotovky maibutnoho psykholoha do konsultatyvnoi roboty. Kolektyvna monohrafiia «Osvitni novatsii v konteksti vitchyznianoho i zarubizhnoho dosvidu: teoriia i praktyka». K.: FOP Yamchynskyi O.V., 2020. S. 165–181.
4. Brown, Mary Ellen. Hazards of Our Helping Profession: A Practical Self-Care Model for Community Practice. Social work. 2019. 65 p. URL: <https://www.recoveryanswers.org/assets/Hazards-of-our-Helping-Profession.pdf> (data zapytu: 11.04.2025).
5. Colin Fisher and Alan Lovell. Business Ethics and Values: Individual, Corporate and International Perspectives. Second Edition. Pearson Education Limited Edinburgh Gate Harlow Essex, England. 2006. 606 p.
6. Gilligan, Carol. Mapping the moral domain: a contribution of women's thinking to psychological theory and education. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1989. ISBN 9780674548312.
7. Kolay Akfert, S. Ethical Dilemmas Experienced by Psychological Counsellors Working at Different Institutions and their Attitudes and Behaviours as a Response to These Dilemmas. Educational Sciences: Theory and Practice. 2012. Vol. 12, Iss. 3, P.1806–1812.
8. Loewenberg, F. Ethical decisions for social work practice (4th ed.) Itasca, IL : F.E. Peacock, 1992. 322 p.
9. McConnell, T. Moral dilemmas. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2002. 15 Apr. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-dilemmas/> (data zapytu: 10.04.2025).